

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0200

LOG Titel: Caput Quinquagesimum Quintum. Capillus Nympharum. Lunut laut, & Sajor lampan. - Vyf en Vyftigste Hoofdstuk.
Het haair der Nymphen

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Locus. Luxuriosissime crescit in Oryzæ campis cœnosis, in Macassaræ, Baleyæ, & Java, uti & in stagnantibus paludibus, in quibus *Nymphæa* seu *Taratti* crescit. Anno 1684, quum *Nymphæa minor* ex Macassaræ curabam deferri, hæc herba in cœno abscondita fuit & simul translata, ac dein sponte in meo cratere aqua repleto luxuriose excrevit. Siccis temporibus hæc perit herba, sed radix perennat, ac prima pluvia iterum prodit & regerminat.

Ufus. Apud Macassaræ incolas, ac præsertim Mari, ubi maxima Oryzæ copia colitur, vulgare est olus, tam crudum ad Bocassan, instar aliorum olerum seu Ulang Ulang, quam coctum cum aliis Sajor ad olus. Unde & quam maxime obportunum est Oryzæ plantatoribus, qui ex ea magna ex parte vivunt, quum eo justo tempore progerminat. Sed uti mihi apparuit, in cruda detexi oleraceam fatuitatem cum quadam acre dine mixtam, quæ ad illam *Arisari* adcredit, unde & melius cenceo esse coctam, nisi quis crederet crudam per Bocassan vel alia acuta aromata vel condimenta corrigi. Baleyenses autem eam in cibo non adhibent, licet ipforum galli gallinacei, anates, & hirci quam maxime eam expetant & edant.

Tabula Septuagesima quinta

Ad Figuram primam *Olus* exhibet *palustre*.

Figura secunda *Acorum* denotat *marinum*, capite sexagesimo descriptum.

Figura tertia *Nidum esculentum* sistit.

Figura quarta *Aviculum* proponit, quæ *nidos* hos format.

CAPUT QUINQUAGESIMUM QUINTUM.

Capillus Nympharum. Lumut laut, & Sajor lampan.

Descendimus nunc e terra, & ab aquis dulcibus nos conferimus ad aquam marinam, ut videamus, quænam herbæ in litoribus sub aqua marina crescant, ubi fundus non est profundior hominis altitudine, suntque omnes tales herbæ, quæ sub nomine *Musci marini* & *Algæ* comprehenduntur, quarum variæ species in subsequen- tibus describentur capitibus.

Primo nobis obcurrit elegans planta *Musci marini*, qui summopere convenit cum illo, quem sub finem præcedentis libri *Muscum capillarem*, seu *Tay angin* vocavimus. Fasciculatim enim crescit, constatque ex simplicibus, longis, & tenuibus filamentis, longitudine quatuor & sex pollicum, crassitie autem fili futorii crassioris, sine articulis, sed si fricetur, nodosus quasi est, & facile frangens, coloris eleganter virentis, saporis falsi instar Algarum.

Qui crescit in litoribus arenosis, & ad ostia fluminum dulcium longitudinem habet capillitii, sed qui in planis crescit rupibus, brevior est.

Nomen. Latine *Capillus Nympharum*, & *Sericum marinum*; Malaice *Lumut laut*, h. e. *Muscus marinus*, nomine nimis generali, aliis *Sajor lompan*; Sinice *Hauty*; Amboinice in Leytimora *Rumut kebur*, h. e. *Muscus capillaris*.

Locus. In talibus crescit planis litoribus, ubi solum crassa arena & ingentibus planis rupibus haud profundum est, vel etiam talibus in nudis scopulis pauca arena hic & illic tectis. Copiosissimus & optimus reperitur in ostiis fluminum, atque in hisce tam alte, quam maris itus & reditus est, ubi tales inveniuntur rupes, uti in Amboina in ostiis fluminum Weykau & Weynitoe, optimus tamen siccatus ex Sina defertur, qui non tam falsus est, quam qui in hisce calidis crescit regionibus.

Ufus. Apud hosce incolas in nullo est usu, sed Sinen- ses eum adhibent, qui, quum ipforum *Hauty* non sit ad manus, Amboinensi utuntur. Quotannis mensibus Augusto & Septembri eum quærunt in talibus litoribus, eumque per noctem in recenti macerant aqua, per aliquot dein dies ad solem siccant, & ad cibum fervant.

Plaats. Het groeit zeer weelderig in de moerassige Rys- velden, op Macassar, Baly, en Java, als mede in de staan- de poelen, daar de *Nymphæa* of *Taratti* groeit. Anno 1684. als ik de *Nymphæa minor* van Macassar liet bren- gen, is dit kruid in de slyk verborgen, overgebracht, en daar na in myn watertank weelderig opgekomen. By droo- ge tyden vergaat dit kruid, dog de wortel blyft, en met den eersten regen schiet ze weder uit.

Gebruik. By de Inwoonders van Macassar, inzonder- beid van Marus, daar de meeste Rysf geteelt wert, is 't een gemeen moeskruid, zoo wel raauw tot Bocassan, ge- lyk andere Ulang Ulang, als met onder Sajor tot moes ge- kookt. Daarom het zeer geryffelyk komt voor de Rysfplan- ters, die meest daar van leven, dewyl 't in die tyd voor den dag komt. Dog zoo als ik aan 't raauw wel een moes- kruidagtige laffigheid, en ook een kleine scherpigheid beproe- ve, na 't Arisarum trekkende, zoo bou ik 't gekookte voor beter, ten waare dat men geloofde, het raauwwe door de Bocassan of andere scherpe zouze verbeterd wierde. Im- mers de Balyers gebruiken 't niet in de kost, boeswel baare Hoenders, Enden, en Bokken 't zelve greetig eeten.

De vyf en Seventigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur het moerassige Moes.

De tweede Figuur wyft aan de Zee *Acorus*, in het festigste Hoofdstuk beschreeven.

De derde Figuur stelt neder een eetbaar Vogelneftje.

De vierde Figuur stelt voor het Vogeltje, het welk deze Nest- jes maakt.

VYF EN VYFTIGSTE HOOFDSTUK.

Het baair der Nymphen.

Wy scheiden nu van 't land en van de zoete wateren af, en moeten ons in 't Zeewater begeven, om te zien, wat voor kruiden op de stranden onder 't zee- water groejen, daar het niet boven een man diep is, zyn- de alle zoodanige kruiden, die men onder den naam van *Muscus marinus*, en *Alga* begrypt, waar van verscheide zoorten in de volgende Capittelen zullen beschreeven werden.

Ten eersten komt ons voor een schoon gewas van Zee- mos, groote gelykenisse hebbende met het geene wy in 't laatste van 't voorgaande Boek *Miscus capillaris* of *Tay angin* genaamt hebben. Want het groeit met groote bosjes by malkander, bestaande uit enkele lange en dunne dra- den, van vier tot zes duimen lank, in de dikte van grof naaigaarn, zonder leden, egter in 't slyken wat kertelig en kort afbrekende, schoon-groen van couleur, van smaak brak als alle *Alge*.

Het geen op zandige stranden wast, en in deuitgangen van zoete revieren, is zoo lank als hairlokken, maar op vlakke klippen groeijende valt het korter.

Naam In 't Latyn *Capillus Nympharum*, en *Sericum marinum*; in 't Maleits *Lumut laut*, dat is *Mus- cus marinus*, met een al te gemeenen naam, by anderen *Sajor lompan*; in 't Chinees *Hauty*; in 't Amboins, op Leytimor *Rumut kebur*, dat is *Muscus capillaris*.

Plaats. Het wast op zoodanige vlakke stranden, daar het grof zandig is, met groote platte kraakklippen niet diep daar onder, of ook wel op zoodanige bloote klippen, die hier en daar met een weinig zand bedekt zyn. Het meeste en beste vindt men in de monden van revieren, en dezelve zoo hoog op als ebbe en vloed gaat, daar zoodanige klip- pen zyn gelyk op Amboina, in de monden van de revieren *Weikau* en *Weynitoe*, het beste nogtans komt gedroogt uit China, 't welk zoo ziltig niet en is, als 't geene in deze beete gewesten groeit.

Gebruik. By deze Inlanders heeft het geen gebruik, maar de Chinezen maken 'er meer werk af, dewelke baar Chinees *Hauty* niet konnende krygen, moeten baar met het Am- boinse bebelpen. Jaarlyks in de maanden Augustus en September zoeken ze 't zelve op de voornoemde stranden, weeken het een nacht in vers water, droogen 't als dan eenige dagen in de zonne, en bewaren 't tot de kost.

Siccum enim torrent in sartagine, donec fragilis sit, & cum adpetitu edunt ad fructum lardi pinguis, dicentes cibum esse salutarem, qui sanguinem depurat, & urinam expellit. Amboinensem quoque gustavi, sed quo modo etiam esset preparatus, semper falsus erat, ceterum inter dentes grato modo strepitum edebat.

Salubrem quoque esse putarem, si cognosceremus minus falsum eligere, & sine longa ad solem siccatione præparationem, per istam enim siccationem gracilescit, & optimam perdit gratiam, quæ in strepitu inter masticationem consistit.

Huc pertinet omnis ista capillacea herba, in Hollandia *Plot-gras* seu *Alga* dicta, quæ instar longorum capillorum feminarum in variis crescit fluviis & lacubus, ubi aqua stagnat & fundus arenosus est, ubi periculosum est natare & procedere.

In provincia Manado lacus interior magna ex parte concretus est hoc gramine, unde & nullus Crocodilus in isto detegitur lacu, quum in huius graminis longis filamentis intrincantur, immo compertum est, regem Bulanæ bellum gerentem cum Manadenfibus, quosdam juniores Crocodilos clam iussisse deponi in lacu Tondano ad incolas vexandos, sed illi omnes mortui fuere, sed nescio, an per hoc gramen suffocati, an vero per sulphuream quandam malignitatem istius aquæ perierint.

In Portugallia hoc etiam gramen copiose inveni in fluvio, qui *Minus* dicitur, quique Lusitaniam a Galicia separat, & placidam ducit aquam, in quo tam periculosum est natare, ut varii nostrorum militum submersi sint, qui intricati fuere pedibus hoc gramine, quo subtrahebantur, præsertim in glareâ.

Lusitani nobis persuadere volebant, ibi Deum marinum vel aquarum Diabolum habitare, quem dicebant sæpius vidisse caput extollentem, quique natantes adtrahebat. Ceterum in Amboina observatum est, piscem *Dojong*, qui in India Occidentali *Manati*, & Portugallis in Ternata *Pexe de Molbeer*, h. e. *semina marina* dicitur, lubenter degere eo loci, quo hoc gramen copiose crescit, atque hinc sæpe ibi capi, quum in istis planis litoribus cingitur, quumque aqua ibi haud sit profunda, sæpe sit, quod hæc monstra marina superiore corporis parte ex aqua emineant, quæ a præternavigantibus pro Sirenibus habentur.

Caput enim gerunt rotundum instar hominis, mammæ instar feminarum, & utrimque binas alas instar obtusorum brachiorum.

Tales sine dubio fuerunt, quos Centurionum quidam viderunt sub duce D. Arnolde de Vlaming in bello Madjarensi circa Assahœdi in sinu Cauwæ, quosque habuerunt pro Sirenibus, atque similiter retulerunt, uti adnotatum reperitur in Amboinæ historia circa annum 1654.

Similem Algæ seu Musci marini speciem describit Theophrastus libr. 4. Plantar. Cap. 7. quam *Trycophyllon* vocat, & ejus subtilia folia cum illis Fæniculi comparat, quæ sine caule & sponte erecta in planis crescit litoribus, non ex fundo sed in lapillis & conchis, atque in talibus in profundis locis, ut sæpe solummodo a mari attingatur, quæ omnia cum nostro Capillo Nympharum quadrant, sed neutiquam cum Corallina, uti quidam putant, quæ profunde in mari crescit.

Similem plantam, ex qua delicatus preparatur cibus, vide in *Auctuar. Cap. 62.* sub nomine *Musci gelatini Japonici*.

N. B. Hic autem Muscus jam supra Tab. 40. fig. 3. delineatus, & descriptus est, supra libro decimo post Cap. 62.

OBSERVATIO.

Hic Muscus sine dubio idem est, qui Muscus marinus, denticulatus, minor, ramulis in creberrima capillamenta sparsis a Plukn. in *Phyt. Tab. 48. fig. 3.* dicitur & delineatur, ubi & alia huius occurrunt species.

Want ze rooften het gedroogde in een panne, tot dat het bryzelig is, en eeten 't met lust samen met een stuk vet spek, zeggende, dat het een gezonde kost zy, het bloed zuiverende, en den Uryn dryvende. Ik heb het Amboinse ook geproeft, maar hoedanig het ook te bereid was, nog altyd vry brak bevonden, anderzints tusschen de tanden aangenaam knappende.

Ik zoude het ook voor gezond houden, indien men de kennisse hadde het minst brakke uit te kiezen, en zonder lang in de zon te droogen toe te bereiden, want door dat droogen werd het zeer mager, en verliest zyn beste aangenaamheid, dewelke in 't knappen bestaat.

Hier toe behoort al dat hairagtige kruid, in Holland *Vlotgras* genaamt, 't welk als lange lokken van vrouwenbair in verscheide revieren en binnen Meeren groeit, daar een stil water en de gront wel zandig is, alwaar 't periculum te staan en te baden is.

In de Provintie Manado is het binnen-meer van Tondano, meest bezet met dit gras, wesbalven men geen Kaiman in dat Meer vindt, dewyl ze in deszelfs lange lokken verwarren, ja men heeft ervaren, dat den Konink van Bulan in Oorlog zynde met de Manadeesen, eenige jonge Kaymans beemelyk in 't Meer van Tondano heeft laten zetten, om de Inwoonders te plagen, maar die zyn alle gestorven, dog men weet niet of zy door dit gras verfstikt, of door eenige zwavelige aart, die in dat water is, omgekomen zyn.

In Portugal heb ik dit gras ook veel gevonden in den revier Minus, die Portugal en Gallicien van malkander scheid, en een stil water voert, daar inne zoo periculcus te baden is, dat verscheide van onze Duitse Soldaten verdronken zyn, die dit gras maar om de benen kregen, daar door ondergetrokken wierden, zonderlyk op een welzand.

De Portugeesen maken ons wys, dat daar een Watergod of Waterduivel woonde, dien zy zeiden dikwils boven water gezien te hebben, die de badende onder trok. Anders heeft men in Amboina ervaren, dat de vis Doejong, die ze in West-Indien Manati, maar de Portugeesen in Ternate *Pexe de Mol-heer*, dat is Zeewyfe noemen, zig gaarn ophoudt, daar dit gras veel wagt, en daarom ook dikwils aldaar gevangen wert, als men bem op die vlakke stranden omcingelt, en dewyl het water aldaar niet diep is, zoo gebeurt het dikwils, dat deze Zeemonsters met het bovenlyf zig uit het water verheffen, die dan van de voorby varende voor Meereminnen werden aangezien.

Want ze hebben een rond hoofd gelyk een mens, borsten als vrouwen, en weerzyden twee vlerken als stompe armen.

Diergelyke buiten twyffel zullen geweest zyn, die eenige Officieren van den Veldheer Arnoldt de Vlaming in den Madjiraanschen Oorlog, omtrent Assahœdi in de bogt van Couwa voor Meereminnen hebben aangezien, en ook zoodanig report gedaan, gelyk men vindt aangeteekent in de Amboinse Historie omtrent het jaar 1654.

Diergelyke zoorte van Alga of Zeemos beschryft, Theophrastus lib. 4. Plant. cap. 7. 't welk by *Trycophyllon* noemt, en deszelfs subtile bladeren by Finkel vergeelykt, zonder steel, en van haar zelven opgerecht groeijende op vlakke stranden, niet uit de grond, maar op steenen en schulpen, en dat op zoodanige ondiepe plaatzen, dat het dikwils alleen van de zee bespoelt wert, alle het welke met ons Capillus Nympharum over een komt, maar geenzints met de Corallina, gelyk zommige meenen, dewelke diep in zee groeit.

Een diergelyk gewas, waar van men groote lekker-nye maakt, ziet in 't Auctar. Cap. 62. onder den naam, van Muscus gelatinus Saponensis.

N. B. Dit Mosch is al boven op de 40. Plaat fig. 3. afgebeeld, en beschreeven in het tiende Boek agter het 62. Hoofdstuk.

AANMERKING.

Dit Mosch is zonder twyfel dezelve, welke de kleinder Zeemosch met takjes, in veele haarlokjes verdeelt, van Plukn. genaamt wert, en op de 48. Plaat fig. 3. afgebeeld wert, alwaar meer zoorten hier van voorkomen.